

Müellif: Mehmed Fatih

Dergi: Beyânülhak

Tarih: 28 Şevval 1326

Mâba'd

Din-i mübîn-i İslâmiyet ki: Hiçbir milletin tatbik edemeyeceği, hiçbir kavmin takip eyleyemeyeceği bir tarz-ı tekemmülde tamamı müsavât kavânîni üzerine istinat etmiştir. Bu kanun müsavâtı bütün mesâil-i hayatiyyemize teşmîl ettiği halde yalnız erbâb-ı ilmi hariç bırakmıştır ki onların sâirleriyle müsavî olamayacağını bildirmiş ve onlara rüçhan ve fazla bir meziyet vermiştir. Bu hakikatin icabât-ı lâzimesi olarak umûm-ı enzâr-ı ümmet bu meziyeti iktisaba münatıf olmuş ve bütün efkâr-ı müslimîn, erbâb-ı fazl ve ilme müteveccih bulunmuştur.

Din-i kavim-i Ahmedî ki: Edyân-ı sâire gibi yalnız itikadiyyât ve ibadâta münhasır olmayıp bütün hadisât-ı içtimaiyyemizi dahi her asırda hükmü carî her zamanın ihtiyacına kafi kavanîn-i metîne ile taht-ı temîne alınmıştır. Gerek ibadât ve itikadiyyâtın ve gerekse içtimaiyyâtın mütevakkıf bulunduğu bütün ulûm-ı müdevveneyi de sâha-i tasarrufuna geçirmiştir ki bu hakikatin de netâic-i tabîiyyesi olarak sâha-i vesâ-i İslâmiyet nur-ı fazl ve kemal ile dolmuş ve ulemâ-ı din birer feylesof-ı müdekkik, birer hakîm-i zû-fünûn olmuşlardır.

İşte Müslümanların dine, dinin ilme, hükümetin erbâb-ı ilme olan merbûtiyet-i mütekabileleri icabâtı nerede bir âlim yetişmiş ise bütün ulûm-ı müdevveneye bezl-i içtihad ve teşmîr-i sâk-ı ihtimam etmiş ve nerede bir hükümet-i İslâmiye teşekkül etmiş ise ulemâyâ istinat eylemiş ve nerede ahkâm-ı diniyesine vâkıf bir Müslüman bulunmuş ise dinine merbût olduğu kadar ulûm ve fûnûna da merbût bulunmuştur. Şehrâh-ı terakkîde böyle din gibi bir rehber, bir kuvve-i terakkîye malik olan Müslümanlar her zamanda bütün kemalât-ı ilmiye ve fenniye cihetinden dünyanın en müterakkî kavmi olması lâzım gelirken bu hakikati birçok esbâb-ı siyasiye tesiriyle vâ hayfâ ki beş asır kadar muhafaza edebilmiş ve âlem-i ilm-i İslâmiyet mevcudiyet-i siyasiyyesi gibi derin bir inhitâta, acınır bir tezebzübe dûçâr olmuş ve en sonra da tâûn-ı İslâmiyet olan âl-i Cengiz dahi âsâr-ı mütebâkiye-i maârifi

mahv ve nâlân eylemiştir. Biz burada bu inhitât-ı ulûmun esbâb-ı tarihiyyesini teşrîh etmeyeceğiz, zemîn-i makalemiz müsait değildir. Yalnız şu hakikati söylemeden geçemiyoruz ki o da: Bir hükümetin şevket ve mevcudiyet-i siyasiyyesi ile maârif ve melzûmu olan ahlak o derecede yekdiğerine merbût o derecede yekdiğerine müttefiktir ki birinin sukûtuyla diğeri derhal hübût eder, birinin terakkîsi diğerinin teâlîsini mûcib olur. Bir de bir hükümetin ibtidâ-yı teşekkülünde ve devr-i fütûhâtı gibi en gulguleli bir zamanında maârif teessüs ve ta'ammüm edemez. Ulûm ve maârif, gayet mütehasıs bir şâhid-i nâzenîne benzer ki gezdiği ve yürüdüğü yerler şûrezâr-ı ihtilâl olmamalıdır. Bulunduğu yerlere huzur ve asayişten mâadâ bir şeyin girmesine müsaade etmez. Şûriş ve ihtilâlin girdiği yerlerde duramaz. İşte bundan dolayıdır ki tavâif-i mülûk zamanında huzur ve asayiş tamamıyla takarrür edemediğinden ulûm ve fûnûn dahi lâyıkkî veçhile teessüs edememiş, münâkaşât-ı ilmiyye ve mübâhasât-ı fenniyye yerine mücadelât ve muhârebât kâim olmuştur.

Âlem-i İslâmiyetin bu şûrişli zamanlarında da yine erbâb-ı fazl ve irfan eksik olmazdı. Ashâb-ı kemalât az yetişirdi fakat yetişenler gerek ahâlînin gerek hükümetin mazhar-ı ihtirâmı olurlardı. Timurlenk gibi hûnhâr bir mütegalibe bile Sa'deddin ve Seyyid'in mağlub-ı kemalâtı olmuştu. Konya Selçukîleri dahi ulûma iyice ihtimâm etmişlerdir. Birçok yerlerde medâris inşa eyleyerek ta'mîm-i maârifte uğraşmışlardır.

Osmanlılara gelince ibtidâ-yı teşekküllerinde bir taraftan tevsî'-i memâlike diğeri taraftan ta'mîm-i maârifte çalışmışlar ve Bursa pâyitaht ittihâz olunur olunmaz terakki-i ulûma ihtimâm olunarak birçok müessesât-ı ilmiyye vücûda getirmişlerdir. İlk Osmanlı medresesi sekizinci asrın evâsıtında Sultan Orhan tarafından Bursa'da inşa edilen medresedir. Bunu müteakip her yerde medreseler inşasına başlanıp maârif-i İslâmiyyeye hayât-ı nevîn verilmeye başlandı. Der-akab Bursa merkez-i ilm ve fazl oldu. Mevlana Şemseddin Fenârî ve tilmîzi Kâdızâde-i Rûmî gibi erbâb-ı ilm ve hikmetle doldu.

Vaktâ ki İstanbul makarr-ı hilâfet ittihâz edildi meftûn-ı fazilet bulan Hazret-i Fatih dest-i muhâdenet ve muzâheretini hemân ulûm ve fûnûna uzattı. İstanbul maârif-i İslâmiyyeye derhâl bir makarr-ı feyz oldu. Cihân-ı İslâmiyetin her tarafından gelen ulemâ, hükemâ, fuzalâ ile dört asırdan beri zâil olan şaşaa-i terakkî parlamaya başladı. Fatih Cami Şerîfi etrafındaki sekiz medrese ve tetimmeleri inşa edildi. Bu müessese-i ilmiyyeleri az vakit zarfında pek çok medâris takip etti. Usûl-i tadrîs muntazam bir kanun altına alındı.

Şöyle ki:

Medâris yekdiğgerinin idâdîsi olarak hariç, dâhil, mûsıla-i sahn ve sahn-ı semân nâmlarıyla dört mertebeye tefrîk edildi. Silsile-i tahsîl dahi medârisin merâtib-i erbaasına göre hâric dersi, dâhil dersi, mûsıla dersi ve sahn dersi olmak üzere dört derece itibar edildi. Tarîk-i tahsîle girecek talebe malumât-ı ibtidâiyye iktisâb ettikten sonra hâric medreselerine girer ve oradan mukaddemât-ı ulûmu tahsîl ederek dâhil medreselerine terfi eylerdi. Burada dahi dâhil derslerini gördükten sonra mûsıla-i sahn medreselerine terakkî ederek buradan da sahn-ı semân denilen dârülfünûnlara kesb-i liyâkat eylerdi. Sahn-ı semân medreseleri Fatih Cami-i Şerîfi etrafındaki sekiz medresedir ki müntehâ-yı tahsîle mahsus birer dârülfünûn idi. Bu medreselerde sâhib-i hücre zevât hakikaten mütebahhirîn itlâkına sezâ ve ahrâ olup içlerinden en ziyâde iktidâr ve dirâyet ibrâz eden zevâta “mu’îd” nâmı verilirdi ki bunlar kendi medreselerinde müzâkeratta buldukları gibi tetimmelerde müderrislere muâvin sıfatıyla icrâ-yı tedrîs edebilirlerdi. İşte talebe-i ulûm bu yolda medreseden medreseye ve en sonra sahn-ı semân medreselerine nakledilerek derecât-ı tahsîli ikmâl eyledikten sonra “mülâzım” nâmını alırlardı ve yedlerine birer mülâzemet kâğıdı verilip isimleri “Rûznâmçe-i hümayun”a kaydedilirdi. Bu mülâzemet kâğıtları şimdiki mekâtib ve dârülfünûnlardan resmen verilen şehâdetnâmeler makâmında olup isimlerinin o vakitte Rûznâmçe-i hümayun’a kaydolunmasından silsile-i tahsîli ikmâl eden zevâtın hükümet tarafından resmen tanındığı istidlâl ediliyor. Şu tertip ve intizâm dâiresinde tahsîl-i kemalât ederek mülâzemet kâğıdına kesb-i istihkâk eden zevâtın kâffesi erbâb-ı fazl ve irfandan olacağı bittabi câ-yı iştibâh değildir. Mülâzemet kâğıdına kesb-i istihkâk eden zevât senelerce mesleğinde kesb-i ihtisâsa s’ay ve gayret eyledikten sonra içlerinden iktidâr ve kemalleri tayîn ederek beyne’l-akrân mümtâz olanları, daha doğrusu hakikaten kudvetü’l-ulemâ-ı muhakkikîn bulunanları meslek-i tedrîse bi’t-tefrîk hâric itibâr edilen medreselerden müderrislikleri münhal olanlara müderris tayin edilirdi. Burada bir müddet icrâ-yı tedrîsten sonra dâhil itibar edilen medreselerin birine ve buradan mûsıla-i sahn medreselerinden birine müderris olur ve en sonra da sahn-ı semân müderrisliklerine müderris irtikâ eylerdi.

Mülâzemet kağıdını alıp da silsile-i tedrîse dahil olamayanlara kâdılık tevcîh edilirdi. Yalnız kâdü’l-kudât makamı olan kadıaskerlik ile İstanbul, Edirne ve Bursa gibi mevâki-i mühimme kâdıları meslek-i tedrîste bulunanlardan intihâb edilirdi.

Her mertebede tedrîs üzerinde bulunanların adedi, her derecedeki medreselerin adedi

kadar idi. Mesela sahn-ı semân için her zaman sekiz müderris bulunurdu. Bu sekiz sahn müderrisleri bütün ulemânın mümtâzı olmakla avâm ve havâsss nazarında mevkileri âlî ve derece-i kadr ü şânları pek müteâlî idi. Bunlar nereden güzer etseler avâm ve havâss kemal-i hâhişle saf-beste-i ihtirâm olurlardı. Hatta Ali Cemali Efendi'ye cânib-i Hicaz-ı mağfirtırâzda iken meşîhat-ı İslâmiyye tevcîh olunmuş ve avdetine kadar idare-i umûr-ı fetva sahn müderrislerine havale kılınmış idi.

Beş asır evvel usûl-i tedrîsteki şu ihtimâmı, medâristeki şu intizâmı, erbâb-ı ilme olan ihtirâmı göz önüne getiriniz. Bir de hâl-i hâzırdaki tedrîsâtı nazar-ı itibara alınız. Beş asır evvel akvâm-ı sâire tengnâ-yı cehalette iken âbâ ve ecdâdımızın tesis ettikleri bu sahn-ı maârif, bu cevelângâh-ı terakkî ile bugün her millet uyandığı halde bulunduğumuz bister-i hâb-ı gafleti yekdiğeriyle mukayese ediniz.

Hayret! Bu işe hezâr hayret!!

Şu terakkiyât-ı ilmiyye-i sâbıkamız, terakkiyât-ı sâiremiz gibi günden güne tevessü' ve tekemmül ederek Kanuni devrine kadar vâsıl oluyor.

Kanuni devrinde bütün muamelât-ı devlet taht-ı intizâma alınmasıyla ordularımız dahi ihtiyâc-ı zamana göre tensîk ve tanzîm edilmiş, ordularca ve memleketimizce birçok tabip ve cerraha lüzum görüldüğü gibi birçok mühendise de ihtiyaç hâsıl olmuş idi. İşte bu ihtiyacı hissedenden padişah kendi camii "Süleymaniye Camii" yanında bir tıp medresesi ile ulûm-ı riyâziyye için dört medrese-i cesîme inşa eylemiştir. Ve hâlâ tıp medresesi civarında o asırda hiçbir yerde tasavvur ve tesis olunmayan bir darüşşifa dahi tesis edilmiştir. Bu civarda tesis edilen ve edilmiş olan birçok medâris-i mûsıla Süleymaniye namıyla tefrîk edilerek Süleymaniye Medreseleri namı verilen bu beş medreseye idâdî itibar edildi.

Bu idâdî makamında bulunan mûsıla medârisine ne derece-i tahsilde bir talebe alındığına dair muvazzah malumâta dest-res olunamamış ise de gerek silsile-i rütebin tefrîk edilmemesinden ve gerek mûsıla nâmı verilen medreselerin, darülfünûnlar ile ibtidâ-yı dâhil arasında mütevassıt bir darü't-tahsîl bulunmasından ibtidâ-yı dâhil medreselerinin tahsîlini ikmâl eden talebe mûsıla-i sahn ve mûsıla-i Süleymaniye'ye tefrîk olunarak bir kısmı sahn-ı semânda ilâhiyât, hikemiyyât, hukuk (fıkıh) derslerini takip eylediği ve diğer kısmı da Süleymaniye medreseleri denilen bu beş medresede tıp ve riyâzî derslerini tahsîl eylediği

istidlâl ediliyor.

İşte onuncu asr-ı hicrî evâsıtta payitahtımızda beş darülfünûn bulunduğunu -memnuniyetle değil nasıl bir şerrü'l-halef olduğumuzu bize anlatmış olduğundan azîm mahcubiyet altında görüyoruz. Bu asırda ise Avrupa'da böyle mütehasıs lar yetiştirecek darülfünûnlar tesîsi hâtır ve hayalden bile geçmiyordu.

Bundan sonra ulûm ve fûnûn bizde yavaş yavaş dûçâr-inhitât olmuş, hurşîd-i maârif artık şarkı bırakarak garbtan tulûa başlamıştır.

Garb terakkî ede ede bugünkü hâle vâsıl olmuş ve memleketimiz gide gide bir mahşer-i cehl ve nâdânî hâli almıştır.

Hazırlayan ve Editör: Ömer Faruk Güneş

Link: https://isamveri.org/pdfosm/D00524/1324_8/1324_8_FATINM.pdf